

Stijepo Stjepović

Sveučilište u Zadru
Stručni rad / Professional paper

Petrarkizam na suprotnim stranama Sredozemlja

Ovaj rad nastoji komparativno pristupiti književnom pravcu petrarkizma na dvama suprotnim krajevima Sredozemlja i u dvama različitim jezičnim i kulturnim kontekstima: hrvatskom i španjolskom. Dominantni književni fenomen talijanske renesanse na jedan su način prilagođavali španjolskom kulturnom i jezičnom prostoru španjolski pjesnici kao što je Garcilaso de la Vega dok su ga na drugi način prilagođavali hrvatskom kulturnom i jezičnom prostoru hrvatski pjesnici poput Džore Držića. Rad nastoji sagledati razliku između slijepog nasljedovanja talijanskog modela te inventivnosti i prilagodbe lokalnom kontekstu. S jezične strane, zasigurno je lakše prepjevati tekst s talijanskog jezika na španjolski jezik nego s talijanskog jezika na hrvatski jezik, no to ne znači da se zahvaljujući snalažljivosti hrvatskih autora nije pokušalo premostiti te razlike i postići željenu harmoniju i melodioznost.

KLJUČNE RIJEČI:

petrarkizam, Sredozemlje, renesansa, španjolska književnost, hrvatska književnost

Uvod

Premda se petrarkizam u talijanskoj književnosti javlja već s djelima samog začetnika, njegov se uspon u samoj Italiji najčešće poistovjećuje s drugom polovicom petnaestoga stoljeća, a puni procvat, kako u Italiji tako i u drugim europskim zemljama, doživljava u prvoj polovici šesnaestoga stoljeća. Petrarkizam se u ovom posljednjem razdoblju ne širi samo horizontalno, u prostoru, već bismo mogli reći i vertikalno, do-

življavajući nove kvalitativne vrhunce u pravcu nazvanom bembizam, a koji ga ne nastoji samo pročititi od onoga što smatra vremenom nataloženim zastranjenjima od prvotnih ideja i postavki, nego ga uzdiže na višu misaonu razinu povezujući se s filozofskom strujom neoplatonizma koja ovladava Europom na krilima novoprobudjenog zanimanja za antičku kulturu.¹ Na taj se način stvara jedinstvena simbioza ljubavne lirike i filozofske apstrakcije karakteristična za europsku renesansnu kulturu pri čemu se novootkriveni platonizam sada primjenjuje u pjesništvu. Tako se slobodno može reći da je petrarkizam u književnosti zapravo druga strana medalje onoga što je neoplatonizam u renesansnoj filozofiji. Petrarkizam koji se u razdoblju svog punog procvata, u prvoj polovici šesnaestoga stoljeća, širi Europom, donosi u druge zemlje iskustvo koje je već donekle proživljeno u Italiji, domovini humanizma, renesanse i petrarkizma. Sva tri navedena fenomena razmjerno brzo osvajaju književni prostor drugih europskih zemalja. Dok je u Italiji tranzicija iz srednjovjekovlja preko humanizma do renesanse trajala, kako se uzme, možda i do dva stoljeća, u drugim se zemljama ovi fenomeni pojavljuju kao gotov izvozni proizvod koji u pravilu proizvodi učinak brzog prijelaza drugih dijelova Europe iz srednjovjekovlja u renesansu. Budući da je tema ovog rada komparativna analiza temeljnih sličnosti i razlika španjolskog i hrvatskog petrarkizma, ova će dva prostora biti u središtu zanimanja, dok će širenje petrarkizma na druge europske zemlje biti u drugom planu.

Širi kontekst

Petrarkizam u Španjolsku i Hrvatsku dolazi, kao što je već spomenuto, na valu širih filozofskih i umjetničkih fenomena humanizma odnosno renesanse. U oba će prostora ovi fenomeni biti dobro prihvaćeni, naići će na povoljno tlo i uroditi plodovima koji će imati za cilj oponašanje

¹ *Il Petrarchismo. Un modello di poesia per l'Europa.* vol. I, ur. LOREDANA CHINES, Roma, Bulzoni, 2006., str. 436.

talijanskog uzorka, ali će zahvaljujući osobitostima pojedinih prostora, htijući ili ne htijući, imati i neke vlastite značajke. Prvotna pojava, oponašanje, u temeljima je petrarkizma jer se petrarkizam oslanja na filozofsku strukturu platonizma, odnosno na Platonovu trodijelnu podjelu na svijet ideja, pojavni svijet i umjetnost, među kojima vlada odnos oponašanja, odnosno mimeze. Umjetnost oponaša pojavni svijet, a pojavni svijet oponaša svijet ideja. Upravo se tim pravilima vodi i renesansni petrarkizam koji onda ovim dvjema mimezama dodaje i onu treću koja ima za cilj što je moguće bolje oponašati samu umjetnost shvaćenu kao kanonski odnosno, gotovo možemo reći, dogmatski uspostavljen. Stoga je cilj oponašati što je moguće vjernije Petrarkin uzor, i to upravo kroz očište bembizma koji stvara cijeli niz striktnih pravila oponašanja koja se mora slijediti. U unutartalijanskom kontekstu ova je pojava više ili manje jednostavna i samorazumljiva, a oponašanje ima i kolateralni učinak talijanske jezične i umjetničke homogenizacije što je vidljivo upravo na paradigmatskom primjeru samog Pietra Bemba, Mlečanina koji je iz književnih pobuda prihvatio Petrarkino toskansko narječje. Kada petrarkizam izađe iz talijanskog prostora i prijeđe na druge europske prostore, u ovom slučaju španjolski i hrvatski, pjesnici s tih prostora također će htjeti što je moguće bolje oponašati petrarkizam koji na taj način postaje prvi nelatinski internacionalni književni fenomen. Do tada su pjesnici iz različitih zemalja na krilima humanizma oponašali klasične latinske pjesničke uzore i u njima su pronalazili zajednički nazivnik stvarajući tako europsku humanističku kulturu.² Stupanjem na scenu petrarkizma, koji se i sam javlja na živom odnosno pučkom jeziku, stvara se i niz pjesničkih djela na različitim europskim jezicima, a u nekima od njih, kao što je to slučaj s hrvatskim, bit će to i početak književnosti na pojedinim jezicima.³ Pritom je važno primijetiti da cilj ovih pjesnika nije inkulturacija petrarkizma u pojedine zasebne jezične, društvene i kulturne kontekste,

² WILLIAM J. KENNEDY, *The Site of Petrarchism: Early Modern National Sentiment in Italy, France, and England*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2003., str. 39.

³ MISLAV JELIĆ, *O hrvatskoj kulturi u europskim koordinatama* u «Nova prisutnost», I (2003), str. 54.

već je neophodno biti što bliže uzoru i zapravo biti dio jednog općeg fenomena lišenog svih mogućih partikularnih konotacija i osobitosti. Kao što humanistički latinisti imitirajući rimsku književnost stvaraju paneuropsku kulturu, istovremeno ili možda nekoliko desetljeća poslije njih, petrarkisti iz različitih europskih zemalja doživljavaju sebe baštinicima talijanske književnosti. Pa ipak, poput humanista koji, iako pišu latinskim, ne mogu izbjeći svoj lokalni kontekst pa tako kod Marulića možemo iščitati temu otpora i borbe protiv Turaka koja se nazire ispod površine biblijske priče. Kod Nebrije se divljenje rimskoj Baetici i dinastiji Elijevaca, koja je dala i dvojicu careva, očituje i u odabiru vlastitog imena, tim više i petrarkisti iz različitih zemalja, premda nastoje da jezik bude jedini čimbenik koji ih dijeli od izvornog talijanskog petrarkizma, nužno nisu uspjeli izbjeći da i širi kulturni i društveni kontekst ostavi traga na njihovu pjesništvu.

Sličnosti i razlike španjolskog i hrvatskog petrarkizma možemo pratiti kroz nekoliko točaka koje bi se više ili manje mogle svesti na dvije najvažnije, a to su izvanjezični i jezični čimbenici.

Izvanjezični razlikovni čimbenici

Nakon vjenčanja kastiljske kraljice Izabele i aragonskog kralja Ferdinanda te već spomenutog osvajanja Granade u koju su oni zajednički simbolički ušli, teritorijalno formiranje Španjolske dovršeno je i ona, uz minimalne izmjene, u tom obliku postoji već preko petsto godina. Upravo ovo ujedinjenje Španjolske, kao i tri događaja koja su obilježila sudbonosnu 1492. godinu, a to su dovršetak rekonkviste, otkriće Novog svijeta i objava Nebrijine gramatike odnosno prve španjolske gramatike i ujedno prve gramatike nekog živog europskog jezika, djeluju kao zamašnjaci moderniteta koji će novostvorenu ujedinjenu državu u vrlo kratkom vremenu preobraziti iz rubne europske države u svjetsku političku i kulturnu velisilu. Naravno, u najintenzivnijoj interakciji s ostatkom Sredozemlja ponajprije se nalazi onaj dio Španjolske koji se nalazi uz samu sredozemnu obalu, a koji se uobičajeno naziva Levante, pa stoga ne iznenađuje da je

pokretač petrarkizma u Španjolskoj, Juan Boscán, upravo iz Barcelone.⁴ To je upravo prostor Ferdinandove, odnosno aragonske krune koja je zatvorenoj kastiljskoj unutrašnjosti donijela ne samo klimatski idealnu obalu bogate kulturne baštine još iz antičkih vremena na samom Pirinejskom poluotoku s Barcelonom i Valencijom kao najvažnijim središtima već i Baleari, Sardiniju, Siciliju i Napuljsko kraljevstvo. Zahvaljujući ovim širenjima aragonska je kruna, temeljno orijentirana prema Sredozemlju, stvorila talasokraciju koja je stoljećima zauzimala najveće sredozemne otoke, kao i čitavu južnu polovicu Apeninskog poluotoka objedinjujući u sebi cijeli niz romanskih jezika koji su se na tom prostoru koristili. Upravo u vremenu kada Španjolska proživljava trenutke najsnažnije integracije i ekspanzije, Hrvatska se nalazi u situaciji najvećeg rasula, razdijeljena u nekoliko političkih cjelina. Posljednji ostatci Ugarsko-Hrvatske države naći će se uskoro u Habsburškoj Monarhiji, zajedno sa Španjolskom, ali i brojnim drugim dijelovima Europe, dok najveći dio Hrvatske guta ogromno Osmanlijsko Carstvo upravo u onim trenutcima u kojima na Pirinejskom poluotoku nestaju posljednji ostatci višestoljetne arapske vlasti. Sredozemni dio Hrvatske najvećim se dijelom nalazi u sastavu Mletačke Republike, a daleko manji dio obale pokriva Dubrovačka Republika i upravo u ovim dvjema cjelinama koje su u izravnom kulturnom kontaktu s Apeninskim poluotokom razvit će se hrvatski petrarkizam. Za razliku od Španjolske u kojoj se petrarkizam širi prostorom čitave države i čiji je drugi najveći petrarkistički pjesnik Garcilaso de la Vega, iz Toleda, smještenog u njezinom samom središtu, hrvatski će petrarkizam uglavnom biti ograničen na uski priobalni pojas, i to ponajviše na Dubrovnik i Hvar, a manje na druge dalmatinske gradove. To naravno ne znači da nije bilo petrarkističkih proplamsaja u hrvatskoj unutrašnjosti o čemu svjedoči primjer Janusa Pannoniusa, humanista iz područja Slavonije odnosno s prostora onoga što se danas naziva sjeverozapadnom Hrvatskom, školovanog u Padovi, koji je već polovicom 15. stoljeća, prvi među hrvatskim latinistima, pokazao poznavanje Petrarke ističući da je za stvaranje stihova «na italski način» neophodno

⁴ MARGOT ARCE, *Garcilaso de la Vega: Contribución al estudio de la lírica española del siglo XVI*, Madrid, Centro de Estudios Históricos, 1930., str. 72.

slijediti velikog pjesnika, a opjevao je i selo u kojem je pokopan.

Ako promatramo kulturne veze koje u razdoblju renesanse postoje između Italije i Španjolske s jedne strane odnosno Italije i Hrvatske, odnosno njezina priobalja s druge strane, nema sumnje da su u oba slučaja vrlo intenzivne, ali ipak postoje brojne razlike u njihovoj suštini. Španjolska je imala vlast nad velikim dijelom Italije, a car Karlo V., kojeg se doživljava kao utjelovljenje idealnog renesansnog vladara, po mnogočemu odgovara opisu koji u svom djelu *Il Principe* nudi Machiavelli. Bespoštedna borba za ostvarivanje vlastitih interesa očitovala se u brojnim političkim i vojnim pothvatima vrhunac kojih je zasigurno tragično pustošenje Rima koje je iznijelo na vidjelo sav paradoks renesansnih oportunističkih manevara, pri čemu je habsburška sila, koja je sebe predstavljala kao zaštitnicu katoličanstva, opustošila njegovo samo središte u događaju koji je ušao u povijest pod nazivom *sacco di Roma* iz 1527. Drugi značajan priručnik za uspješnog renesansnog čovjeka, nakon Machiavellijeva djela, a koji odgovara opisu Karla V. kao naravno i njegovim brojnim vitezovima, velikašima i dvorjanima, zasigurno je *Il Libro del Cortegiano*, djelo Baldassara Castiglionea. Za idealnog renesansnog čovjeka nije više dovoljno samo da bude uspješan ratnik kao što je to bilo u srednjovjekovlju, već je sada nužno da on pokaže umijeće ophođenja u ugladenom društvu što podrazumijeva cijeli niz profinjenih vještina kojima će uspješno napredovati i biti prihvaćen u renesansnom društvu.⁵ Ako je ideal srednjovjekovlja, promatrajući primjere iz španjolske književnosti, bio odani i neporočni *Cid*, onda je to u renesansi zasigurno *Amadís* kao savršeni spoj pustolovnog viteza i profinjenog zavodnika. Castiglione, koji je upravo u vrijeme pustošenja Rima bio papinski nuncij u Madridu i koji se zbog svog navodnog nedovoljnog diplomatskog angažmana našao na udaru papinskih kritika, svojim je djelom ostavio ogroman utjecaj na širenje renesansnog svjetonazora diljem Europe, a posebice u Španjolskoj. Upravo su Castiglione i Garcilaso nagovorili Boscána da prevede ovo djelo na španjolski dok je Bembo bio ključna figura za objavu talijanskog

⁵ SEBASTIANO VALERIO, *Un intellettuale tra petrarchismo e institutio principis: Paolo Paladino alla corte di Federico d'Aragona*, Pisa, Istituto nazionale di studi sul Rinascimento meridionale, 2001., str. 75.

izvornika u Veneciji, pa su tako sve ključne ličnosti talijanske i španjolske renesanse bile uključene u napore oko nastanka, prijevoda, objave i širenja ovog djela. *Cortegiano* je već nakon nekoliko godina stigao u Dubrovnik jer se u popisu knjiga iz sredine 16. stoljeća nalazi šest primjeraka ove knjige.⁶ Premda nema izravnih dokaza za Držićevo poznavanje ovoga djela, Čale na temelju brojnih Pometovih izjava pokazuje da je postojala velika vjerojatnost da je to upravo bilo tako, odnosno da su renesansne uljudbene i estetske koncepcije sintetizirane u ovom djelu utjecale na kreiranje ovog poznatog Držićeva lika.⁷ Dubrovnik predstavlja najistureniju točku kontakta ne samo hrvatskog već i čitavog slavenskog svijeta s romanskim prostorom održavajući stoljećima svoj dvostruki identitet; onaj javni, državnički, politički i trgovački zahvaljujući kojem ga se na suprotnoj strani Jadrana ubraja među *repubbliche marinare*, i onaj intimni slavenski koji se očituje na svim razinama, od one obiteljske preko pučke do književne. Njegova pragmatično shvaćena državnost, koja je bila dovoljno fleksibilna da bude u stanju razborito oscilirati između samostalnosti predstavljene Zapadu i podložnosti iskazane Istoku, omogućila mu je daleko bolje veze s brojnim europskim, a prvenstveno sredozemnim središtima, dok su drugi dalmatinski gradovi mogli računati samo na unutarnju autonomiju pod mletačkim gospodstvom. Upravo ova temeljna usmjerenost prema Sredozemlju dovodi Dubrovnik u vremenu njegove najjače trgovačke ekspanzije koncem 14. i početkom 15. stoljeća, upravo u vremenu bujanja petrarkizma, u blizak odnos s onodobnom vladaricom Novoga svijeta, i neprikosnovenom gospodaricom zapadnog Sredozemlja i većeg dijela Italije, habsburškom Španjolskom. Tradicionalno snažne veze Dubrovnika s prostorom južne Italije, prvenstveno Apulijom i Napuljem, dobivaju potpuno novu dimenziju nakon što taj prostor postane dijelom objedinjene španjolske države čije se Napuljsko Potkraljevstvo sada nalazi na suprotnoj strani Jadrana. Habsburgovci preuzimaju sve snažniju ulogu u protuturskim naporima, kako na kopnu tako i na moru, koji svoj vrhunac na Sredozemlju

⁶ RAFO BOGIŠIĆ, *Hrvatski petrarkizam*, Zagreb, Školska knjiga, 2007., str. 43.

⁷ FRANO ČALE, *Petrarca i petrarkizam*, Zagreb, Školska knjiga, 1971., str. 81.

dostižu pobjedom u bitci kod Lepanta. Premda malen, strateški položen Dubrovnik itekako joj je zanimljiv, dok s druge strane, premda Republika službeno čuva dojam neutralnosti, brojni Dubrovčani ne skrivaju svoje oduševljenje Španjolskom o čemu svjedoči poznati primjer Marina Zamanje, kao i donekle nejasan naziv za konzervativno krilo dubrovačke vlastele, tzv. *salamankeze*. Osim s južnotalijanskim prostorom, Dubrovnik je tijekom kasnog srednjovjekovlja u izuzetno dobrim vezama s još jednom suparnicom Venecije, Anconom, koja će u prvoj polovici 16. stoljeća postati dijelom Papinske Države. Konačno, temeljna i vrlo radikalna opredijeljenost Dubrovnika za katoličanstvo stvorila je iznimno snažne veze s Rimom. Upravo je renesansni Rim, zajedno s Napuljem, mjesto na kojem su se španjolski i dubrovački interesi najviše prožimali i gdje su se španjolski i dubrovački studenti i diplomati napajali na izvorima talijanske renesanse, ali su se vrlo vjerojatno i izravno susretali kao pripadnici dviju prijateljskih zemalja.

Jezični razlikovni čimbenici

Već je naslov ovoga rada u sebi sadržavao osnovnu antitezu s kojoj se susrećemo u ovoj komparativnoj analizi. I Španjolska i Hrvatska nalaze se na sredozemnoj obali, odnosno na sjevernoj odnosno europskoj strani te obale ako želimo biti još točniji, ali ipak unatoč svemu na suprotnim stranama Sredozemlja. Španjolska je na njegovoj krajnjoj zapadnoj strani, u prostoru koji je u potpunosti romanski još od romanizacije koja je nastupila rimskom osvajanjima i koju nisu uspjela poljuljati germanska ni arapska osvajanja premda su u jeziku ostavila određene tragove. S druge strane, Hrvatska je smještena na samom središtu Sredozemlja, na prostoru istočnojadranske obale na kojem je romanski element, premda u opadanju i povlačenju nakon prestanka funkcioniranja Rimskog Carstva na zapadu, stvorio osebujan odnos simbioze s novopridošlim slavenskim elementom. Dok je renesansna Španjolska, nakon osvajanja posljednjeg arapskog uporišta u Granadi koncem 15. stoljeća, u potpunosti romanska zemlja, uz iznimku žilavog baskijskog elementa, smještena između Portugala i Francuske, u renesansnoj je Hrvatskoj romanski element ograničen na prostor

uz samu jadransku obalu, i to prvenstveno na gradove u kojim supostoji s već višestoljetnom slavenskom prisutnošću. Do konca srednjovjekovlja i početka renesanse slavenski je element zasigurno prevladao i u svim gradovima o čemu svjedoči i uzaludni pokušaj dubrovačkog Senata u drugoj polovici 15. stoljeća da novčano kazni one građane koji se nisu koristili dalmatskim odnosno raguzejskim jezikom. U gradovima se, usporedno s procesom izumiranja izvornog romanskog jezika, razvija dvojezičnost pa se talijanski, uz latinski, koristi za javne, političke, obrazovne i trgovačke potrebe dok se hrvatski paralelno koristi za svakodnevne, privatne i obiteljske potrebe. Književnost predstavlja najzanimljiviji slučaj jer, pogotovo u renesansi, paralelno nastaje na latinskom, talijanskom i hrvatskom jeziku.

Imitatio i inventio

Prilagodba talijanskih renesansnih petrarkističkih obrazaca na različit se način odvija u španjolskom i hrvatskom kontekstu. Zanimljivo je također primijetiti da nema ni velikog vremenskog odmaka između španjolske i hrvatske recepcije petrarkizma, čak štoviše, moguće je ustvrditi da je hrvatska uslijedila i koje desetljeće ranije. Ipak, *imitatio* kao temeljna karakteristika zajednička je i jednima i drugima. Za razumijevanje renesansne poezije nužno je shvatiti i prihvatiti pojam oponašanja koji se često, iz suvremenog očišta, čini pretjerano i nepravedno povezan s pojmom plagijata i vrlo je često shvaćen kao nešto vrlo daleko od originalnosti koju se pak doživljava kao kreativni umjetnički čin u najširem smislu riječi. Ali književnost, ako idemo do njezinih temelja, teško može podrazumijevati potpunu originalnost u pisanju, upravo suprotno, odnos autora s drugim tekstovima je nužna. Stoga moderni čitatelj mora nadići mentalnu blokadu koja ga priječi, kao i svaka druga predrasuda, da dubinski shvati razloge koji su tu književnost inspirirali i tehničku sposobnost koja ju je stvorila kako bi na taj način mogao uživati u njezinoj ljepoti. Riječ je o umjetnosti čiji cilj nije originalnost, već autoreferencijalnost književnog sustava. Središnja ideja renesansnog petrarkizma ne pripada subjektu koji piše, već

pisanju koje se autogenerira i upravlja samo sobom i to do te mjere da ovaj književni fenomen možemo smatrati prvim paneuropskim avangardnim pokretom koji će odlučujuće utjecati na razvoj zapadne književnosti. U ovom su razdoblju svi naponi usmjereni na memorizaciju i reprodukciju onih oblika i stilova koji su pretvoreni u obrasce i koji su postali institucionalizirani književni program.

Oponašanje je, unatoč kritici koju je nametnuo romantičarski revolucionarni diktat, donijelo petrarkističkom književnom sustavu dostojanstvo i harmoniju, što je razvidno iz brojnih traktata o renesansnoj umjetnosti u kojima različite misaone škole nikada ne dovode u pitanje načelo oponašanja, već prvenstveno raspravljaju o modelu koji treba slijediti. Polazeći od tih modela, najbolje oponašanje u renesansnom razdoblju nije servilna ni mehanička reprodukcija, već se radi o priznavanju autoriteta i svijesti o pripadnosti određenoj tradiciji. Tu je tradiciju na vrlo jasan način u Italiji oblikovao Bembo, a koju je Petrarca započeo, premda nije pisao teorijske traktate, pišući svoja djela na narodnom jeziku, ali pomno razrađena i nadahnuta klasičnim izvorima. Oponašanje klasičnih autora poslužiti će tijekom 16. stoljeća općoj prihvaćenosti književnosti na narodnom jeziku, koju je do tada bilo teško braniti pred nadmoćnim latinskim, i to u lirskom književnom rodu koji je karakterističan po raznorodnosti svog izričaja i oblika. Ova vrsta oponašanja konačno dovodi do potrebe za stvaranjem reda u kontekstu sveopće formalne i jezične anarhije 14. stoljeća, dajući novim tekstovima jednak značaj i isto dostojanstvo koje je uživala književnost na latinskom jeziku. Pjesnik oponašatelj na taj način izražava pripadnost tradiciji koja opravdava nužnost pisanja na narodnom jeziku. Dakle, onaj tko oponaša je Petrarca, oslanjajući se na svoje izvore, a njega pak oponašaju renesansni pjesnici priznajući otvoreno svoj uzor i oblikujući petrarkističku liriku kao prvi međunarodni fenomen u povijesti književnosti.

Tako Garcilaso u sonetu XIII opisuje preobrazbu Dafne u lovor, poznati motiv iz klasične filologije koji je preuzeo Petrarca i učinio ga simbolom pjesničke krunidbe, ali i *senhalom* za Lauru.⁸ Ako se analiziraju

⁸ GARCILASO DE LA VEGA, *Poesía castellana completa*, Madrid, Cátedra, Letras Hispánicas, 1999.

opća mjesta prisutna u Garcilasovu tekstu, prisutnost petrarkističkog supstrata je više nego očita. Garcilaso u četvrtom stihu uspoređuje gospinu kosu «s vlasima koje zasjenjuju sunce», kombinirajući i izmjenjujući poznate petrarkističke pejzaže. Kombinacija različitih pejzaža iz petrarkističkog kataloga tipična je za renesansne lirske pjesnike iz različitih zemalja. Oči, osim svoje temeljne svrhe gledanja, još su od antičkih vremena odnosno od Platona odgovorne za ljubavnu strast koja preko njih nalazi svoj put do srca te su još jedan od temeljnih petrarkističkih toposa pored svjetlosti i plamena, na što se nadovezuju zlatni uvojci koji su svoj najpoznatiji likovni prikaz doživjeli u Botticellijevu *Radanju Venere*. U Garcilasov mozaik ljepote naravno je uključeno i neizostavno lice, vrat, grudi i ruke dok u pjesmi *Ljubav jur vidim* Džore Držić u središte zanimanja postavlja lice, pogled i kosu, a u pjesmi *Dražja je od zlata* dodaje još i oči.⁹ Čale primjećuje da u hrvatskom petrarkizmu gotovo da i nema soneta i da hrvatski pjesnici koriste druge oblike, kao npr. dvostruko rimovani dvanaesterac umjesto jedanaesterca. Istovremeno, kada ti isti hrvatski petrarkisti pišu na talijanskom, bez ikakvih oklijevanja koriste jedanaesterac, pa čak prepjevavaju i vlastite uratke s hrvatskog na talijanski pritom zamjenjujući dvanaesterac jedanaestercem.¹⁰ Pritom navodi kako Dámaso Alonso konstatira da su Španjolci i Portugalci primili iz Italije jedanaesterac kao dragocjen dar i da je taj jedanaesterac gotovo u potpunosti zamjenjiv s onim talijanskim. Po Alonsu to se nije dogodilo u ni jednoj drugoj europskoj zemlji i po njemu se stilske osobine jedanaesterca nigdje nisu mogle bolje presaditi nego u Španjolskoj ili Portugalu.¹¹

⁹ SIMONA DELIĆ, *Opis ženske ljepote u pjesničkoj tradiciji europskih balada i u petrarkističkim pjesmama*, «Narodna umjetnost», LIV (2017), str. 57.

¹⁰ FRANO ČALE, *Alcuni aspetti formali del petrarchismo croato*, «Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia», XL (1975), str. 36.

¹¹ DÁMASO ALONSO, *La poesia del Petrarca e il Petrarchismo (Mondo estetico della pluralità)*, «Lettere italiane», XI (1959), str. 298.

Zaključak

U kontekstu rasprave o prijevodu odnosno prepjevu, imitaciji i inventivnosti, ova Alonsova izjava o osobitosti iberoromanskog petrarkizma dobiva novu interpretativnu širinu. Može se zaključiti, slijedeći Alonsa, da su radovi hrvatskih petrarkista ne samo više od prijevoda, jer je svaki prepjev u načelu zahtjevniji od prijevoda, već i da je njihova imitacija značajno nadišla razinu presađivanja s apeninskog na iberško poetsko tlo. U tom je smislu i prijemor oko shvaćanja petrarkizma kao pjesničkog pokreta koji se svodi isključivo na oponašanje postao složeniji jer u slučaju hrvatskih petrarkista možemo govoriti ne samo o leksičkim, sintaktičkim, morfološkim i fonetskim zahtjevnostima koje donosi prijelaz s romanskog na slavenski jezik već i o odabiru drugačije forme kojom će se petrarkizam na određeni način inkulturirati u potpuno novom okruženju. Stoga, uspoređujući španjolski i hrvatski petrarkizam, može se govoriti oponašanju u oba slučaja, ali i posebnoj nijansi inventivnosti koju stvaraju hrvatski petrarkisti odnosno o složenoj međuigri u kojoj su uspješno usklađene *imitatio* i *inventio*. Oponašanjem se, prilično uspješno u oba slučaja, slijedi talijanski model, ali se prilagodbom lokalnom kontekstu uspijeva postići bogato književno stvaralaštvo koje u hrvatskom slučaju tvori temelj književnosti, a u španjolskom otvara njegovo najplodonosnije razdoblje.

Bibliografija

- DÁMASO ALONSO, *La poesia del Petrarca e il Petrarchismo (Mondo estetico della pluralità)*, «Lettere italiane», XI (1959), str. 277–319.
- MARGOT ARCE, *Garcilaso de la Vega: Contribución al estudio de la lírica española del siglo XVI*, Madrid, Centro de Estudios Históricos, 1930.
- RAFO BOGIŠIĆ, *Hrvatski petrarkizam*, Zagreb, Školska knjiga, 2007.
- Il Petrarchismo. Un modello di poesia per l'Europa*. vol. I, ur. Loredana Chines, Roma, Bulzoni, 2006., str. 7–616.
- FRANO ČALE, *Petrarca i petrarkizam*, Zagreb, Školska knjiga, 1971.
- FRANO ČALE, *Alcuni aspetti formali del petrarchismo croato*, «Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia», XL (1975), str. 23–41.
- SIMONA DELIĆ, *Opis ženske ljepote u pjesničkoj tradiciji europskih balada i u petrarkističkim pjesmama*, «Narodna umjetnost», LIV (2017), str. 49–68.
- MARIN FRANIČEVIĆ, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Zagreb, Školska knjiga, 1983.
- MISLAV JEŽIĆ, *O hrvatskoj kulturi u europskim koordinatama* «Nova prisutnost», I (2003), str. 45–59.
- WILLIAM J. KENNEDY, *The Site of Petrarchism: Early Modern National Sentiment in Italy, France, and England*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2003.
- SEBASTIANO VALERIO, *Un intellettuale tra petrarchismo e institutio principis: Paolo Paladino alla corte di Federico d'Aragona*, Pisa, Istituto nazionale di studi sul Rinascimento meridionale, 2001.
- GARCILASO DE LA VEGA, *Poesía castellana completa*, Madrid, Cátedra, Letras Hispánicas, 1999.

Petrarchism on opposite sides of the Mediterranean

This paper tries to comparatively approach the literary direction of Petrarchism in two opposite parts of the Mediterranean and in two different linguistic and cultural contexts: Croatian and Spanish. The dominant literary phenomenon of the Italian Renaissance was adapted to the Spanish cultural and linguistic space in one way by Spanish poets, such as Garcilaso de la Vega, while in another way it was adapted to the Croatian cultural and linguistic space by Croatian poets such as Džore Držić. The paper tries to look at the difference between blindly following the Italian model and inventiveness and adaptation to the local context. On the linguistic side, it is certainly easier to sing a text from Italian to Spanish than from Italian to Croatian, but that does not mean that, thanks to the resourcefulness of Croatian authors, they did not try to bridge these differences and achieve the desired harmony and melodiousness.

KEY WORDS:

Petrarchism, Mediterranean, Renaissance, Spanish literature, Croatian literature